

LES PROSIFICACIONS EN ELS PRIMERS CAPÍTOLS DE LA CRÒNICA DE DESCLOT

Per FERRAN SOLDEVILA

Correspon a Manuel de Montoliu la glòria d'haver estat el primer dels nostres erudits que va sostenir l'existència de prosificacions en les cròniques catalanes: concretament, en la crònica de Jaume I el Conqueridor. L'any 1922 Manuel de Montoliu va publicar, en el «Butlletí arqueològic tarraconense», un article titulat *La cançó de gesta de Jaume I*, en el qual explicava la gènesi de la seva teoria revolucionària: una cançó de gesta damunt la qual Fra Pere Marsili hauria bastit la seva crònica llatina del Conqueridor. I Montoliu donava a conèixer diversos fragments de la cançó, reconstruïts sobre la base del text català de la crònica. Més: identificava els «documents premarsilians» de què ens parlava en el seu estudi sobre *La crònica de Marsili i el manuscrit de Poblet*¹, amb la cançó de gesta els versos de la qual rastrejava. Quant a les mostres que en donava, no eren, segons afirmava ell mateix, «sinó una mínima part» dels que fins aleshores «havia pogut reconstruir amb més o menys perfecció». Els versos, qualificats per ell de «bàrbars, primitius i ingenus», eren distribuïts en tirallongues monorrímiques assonantades, i correponien a una versificació, deïa, «irregular quant al metre, dominant la llei del vers llarg dividit en dos hemistiquis, els quals varien entre els tipus mètrics de sis, set i vuit síl·labes, no essent rars els hemistiquis de cinc i àdhuc de nou síl·labes» (p. 19-21). En fi, dins la Cançó de gesta de Jaume I evocada per Montoliu, hi hauria, segons ell mateix, quatre cançons de gesta: la de la infantesa del rei, la de la conquesta de Mallorca, la de la conquesta de València i la de la conquesta de Múrcia (p. 45).

1. «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans», 1913-1914.

Montoliu preveia que no mancarien contradictors a la seva teoria; però esperava que la discussió fóra fecunda i que en sortiria no sols afermada l'existència de la Cançó de gesta de Jaume I, sinó també que seria, deia, «la primera d'una bella sèrie de poemes catalans perduts, que la investigació de crítics i erudits sabrà rastrejar per documents i obres literàries mercès a mètodes nous i ardits»

De contradictors, en efecte, no van manca a la teoria de Montoliu arran de la publicació del treball que acabo de sintetitzar. Les crítiques foren moltes i, en la seva gran majoria, adverses; però no van transcendir a la lletra impresa. Ningú, sinó jo, no va sortir a parlar-ne, ni que fos per escometre-la. Montoliu se'n planyia anys després. Referint-se a un article meu aparegut en les planes de «La Publicitat» (18 gener 1923), escrivia: «Aquesta recensió fou l'únic testimoni de l'interès que entre els nostres erudits despertà realment el meu modest treball. Aquest silenci contrastà vivament amb la violència de les discussions que, durant una temporada, vaig haver de sostenir en el terreny particular» (*Sobre la teoria dels poemes històrics o cròniques catalanes medievals*, «Rev. de Catalunya», abril 1926). En el meu article declarava que, entre els erudits que rebutjaven sense mercè la teoria de Montoliu i els qui l'acceptaven sense contradicció, entre l'escepticisme neutral i l'expectació reverent, volia arrencar-me entre els darrers, tot esperant que Manuel de Montoliu ampliés i madurés la seva suggestiva teoria.

No és solament que la teoria de Montoliu m'hagués fet impressió. Jo tenia, per posar-hi fe, un altre motiu, potser més poderós. Mentre llegia el seu estudi, va sorgir en mi la sospita que també en la crònica de Desclot, la que més havia estudiat fins aleshores, devien existir rastres de versificació. I sense vacillar, directament, em vaig acarar amb els capítols relatius a les Corts de Barcelona de 1228, preparatòries de la conquesta de Mallorca. Aquelles repeticions en els discursos dels diversos personatges, tots tallats pel mateix patró, em semblava que havien de respondre a una intenció especial i concreta, que podia molt ben ésser una intenció versificadora. I en efecte, allí eren els assonants en -à, en llarga rastellera, allí els versos que suraven enmig de la prosa, allí els procediments habituals de destrucció dels versos i d'ocultació de les rimes. Amb aquesta comprovació, que em donava gairebé la certitud, vaig llançar-me, contra el parer de tants companys i fins mestres, a donar la meua adhesió a la teoria de Montoliu amb aquell article de «La Publicitat». Mancava, però, la segona part: l'exposició i defensa de la meua pròpia troballa.

Vaig trigar a decidir-me. No deixava de pesar damunt meu l'o-

piníó dels altres. Finalment, a les acaballes de l'any 1925, la meua assídua col·laboració a la «Revista de Catalunya» fou l'estímul que determinà la publicació de dos articles consecutius sobre el tema de les prosificacions. La meua intenció era sols de donar a conèixer la meua descoberta a la crònica de DescLOT; però, en voler presentar el precedent inicial de Montoliu respecte a la crònica de Jaume I, vaig creure trobar, en certs passatges per ell estudiats, més versos dels que ell n'extreia. Això em va impulsar a migpartir el meu treball i a dedicar un article a la crònica de Jaume I i un altre a la crònica de DescLOT (*Catalunya ha tingut poesia èpico-popular?* I. *La crònica de Jaume I*. II. *La crònica de DescLOT*, «Rev. de Catalunya», setembre-octubre, 1925). Ampliament, tan bé com vaig poder, vaig exposar en aquells dos articles els meus punts de vista sobre la qüestió i sobre les troballes i aportacions que creia poder-hi fer. I els cloïa amb aquestes paraules: «Ignoro l'acolliment que entre els erudits tindrà aquest treball; però seré prou satisfet si he aconseguit amb ell avançar una mica més en el camí que inicià coratjosament el nostre company Manuel de Montoliu».

Haig de dir que els resultats no es feren esperar. La polèmica va alçar-se des del primer moment i es reproduí en part l'ambient hostil que va seguir l'aparició del primer article de Montoliu. Ja sols en part. Un article de Nicolau d'Olwer a «La Publicitat» (29 octubre 1925) va trencar el silenci de les lletres de motllo, i el va trencar favorablement. D'altra banda, el director de la «Revista de Catalunya», Antoni Rovira i Virgili, davant l'interès del tema i davant les discussions que suscitava, va organitzar una enquesta, a la qual va convocar vuit dels nostres principals erudits. Ell mateix la clogué, tot reproduint, d'altra banda, l'article de Nicolau d'Olwer. De tots aquells erudits, cinc (Nicolau d'Olwer, Abadal i Vinyals, Francesc Martorell, mossèn Antoni Grieria i Valls i Taberner) declaraven evident, després dels meus articles, l'existència de fragments rimats a les cròniques de Jaume I i de DescLOT. Dos (Jordi Rubió i Rovira i Virgili) adoptaven una actitud intermèdia: Rubió, tot fent moltes reserves a la reconstrucció dels versos, admetia rastres de cants èpics o de cròniques rimades en les nostres cròniques i es declarava un dels contagiats; Rovira condensava la seva opinió en aquesta frase: «És possible, és molt probable. No goso dir encara: és segur», i acabava recomanant una actitud de prudència. Finalment, escèptics per motius diferents es declaraven Jaume Bofill i Mates i Pere Bohigues. Aquest excellent erudit trobava discutibles la majoria dels versos extrets per mi de la crònica de DescLOT i insistia sobre l'escassa eficàcia de la reconstitució dels versos».

De totes maneres admetia sense vacil·lacions que els joglars catalans degueren compondre poemes de caràcter històric. I acabava: «Si els senyors Montoliu i Soldevila fan més precisos els resultats i poden arribar a fonamentar-los bé, hauran fet lloc en la nostra història literària a l'estudi d'un gènere al qual opinions apriorístiques havien deixat de banda».

El resultat obtingut pels meus articles, crec que Francesc Martorell va definir-lo bé (Francesc Martorell que era un erudit i fins un home terriblement difícil i que no es mirava gens a cantar el que ell creia les veritats): «Entre nosaltres», deia, «els articles de Ferran Soldevila han tingut una doble eficàcia: fer prendre en consideració la qüestió als qui somreien davant les afirmacions d'En Montoliu, i esvair els recels dels qui es miraven amb un cert respecte la tesi».

I aquesta era la situació, més aviat favorable, en què es trobava el debat, quan Manuel de Montoliu va publicar a les mateixes pàgines de la «Revista de Catalunya» (abril 1926) un article titulat *Sobre la teoria dels poemes històrics o cròniques rimades catalanes medievals*. En aquest treball, que constituí per a mi una de les sorpreses més grans de la meua vida d'historiador, Montoliu va registrar-se contra els meus dos articles i va esforçar-se a reduir a la mínima expressió, declarant-los inadmissibles, els versos que jo havia afegit als que ell havia extret de la crònica de Jaume I. Vaig replicar-hi en un darrer article a les pàgines de la «Revista de Catalunya» (agost 1926); però el fet que l'erudit en ajut del qual volien anar els meus articles desautoritzés la part relativa a la crònica de Jaume I (la reconstrucció sobre la base de la crònica de Desclos Montoliu ja l'admetia) no fou, no cal dir-ho, en benefici de la seva pròpia tesi. I tampoc no ho fou l'estudi que publicà en 1928 *Sobre el text primitiu versificat de la Crònica de Jaume I* dins l'Anuari de l'Oficina Romànica de la Biblioteca Balmes. En aquest treball, Montoliu arribava a la següent conclusió: «El resultat del present treball invalida tots els anteriors sobre el mateix punt d'investigació, no sols els de Ferran Soldevila, ans també els meus». En aquest treball (i encara en una comunicació al VII Congrés Internacional de Lingüística romànica, 1955) Montoliu rebutjava la mètrica aproximativa dels versos reconstruïts per ell i per mi, i la substituïa per una mètrica més o menys acostada als decasíl·labs de 6+4 de la mètrica francesa i provençal d'alguns poemes èpics. No m'aturaré en l'examen d'aquest treball, perquè el meu objecte és sols donar una visió esquemàtica de les vicissituds per què ha passat a casa nostra la qüestió de les prosificacions; però sí haig de dir que no sé de cap erudit que

hagi donat la seva adhesió a les noves conclusions a què Montoliu arribava, i que, personalment, les crec una desviació equivocada del camí inicialment emprès, el qual, en opinió meua, era el bon camí. Per això hi he persistit, i perquè tota la meua intensa labor damunt les cròniques catalanes no ha fet sinó afermar-m'hi. I també perquè, en aquest camí, he rebut el reforç i la bona companyia d'altres erudits que anaven avançant en un sentit similar. I aquí haig d'esmentar especialment el nom de Miquel Coll i Alentorn. Coll era molt jove quan Rovira i Virgili convocà la seva enquesta, i per això no hi fou cridat com, indefectiblement, ho hauria estat temps després, quan va començar a assenyalar-se com un dels millors coneixedors de les nostres cròniques medievals. Però, en una lletra adreçada aleshores al Director de la «Revista de Catalunya» (novembre 1925) exposava la seva sospita que a la crònica de Muntaner, en els capítols relatius a l'engendrament de Jaume el Conqueridor, hi havia nombroses assonàncies. Hi assenyalava, fins i tot, uns quants versos. Havent sol·licitat Rovira i Virgili la meua opinió, vaig acceptar la possibilitat dels fets posats de relleu per Coll i Alentorn, però recomanava alhora molta prudència. Anys després he hagut de donar-li plenament la raó; i no uns quants versos: tot un llarg poema joglaresc relatiu a l'engendrament de Jaume I, he pogut reconstruir sobre els capítols de Muntaner, i ha aparegut en el volum VII dels Estudis dedicats a Menéndez Pidal.

Aquesta intuïció primerenca de Coll i Alentorn s'ha repetit en altres casos i s'ha convertit en l'aciençada manera de treballar que tots li coneixem. En monografies com *Notes per a l'estudi de la influència de les cançons de gesta franceses damunt la crònica de Desclot* («Estudis Universitaris Catalans», XII, 1927) i *El Llibre de les Nobleses dels reys* («Estudis Universitaris Catalans», XIII, 1928), i sobretot en el prefaci i les notes a la seva edició de la crònica de Desclot («Els Nostres clàssics», 1949-1951), Coll i Alentorn ha assenyalat l'existència de restes de versificació en la dita crònica. A voltes sense coneixença mutual, hem coincidit en les troballes. No cal ponderar la importància d'aquestes coincidències. Molts d'encoratjaments n'he rebut; i he pogut així prosseguir amb més de confiança els meus treballs. Un article titulat *Les Cançons de gesta i la crònica de Desclot* («Rev. de Catalunya», VIII, 1928), en què posava de manifest l'existència d'assonàncies i versos al començament del cap. CXXXVI de la crònica de Desclot, l'esmentada reconstrucció del poema de l'engendrament de Jaume I i un article titulat *Un poema joglaresc sobre la batalla de Muret* en el volum d'homenatge a Carles Riba (Barcelona, 1954) són les darreres apor-

tacions que he donat a l'estampa. Però en les notes al text de les quatre grans cròniques que, fa alguns anys, vaig lliurar a l'Editorial Selecta, per a la Biblioteca Perenne, he assenyalat totes les restes de versificació que he trobat o cregut trobar en les cròniques de Jaume I, DescLOT i Muntaner. En les classes dels Estudis Universitaris Catalans, n'he donades a conèixer moltes als meus deixebles. I ara, en aquest treball, em plau de donar a conèixer els resultats de la meua labor respecte als primers capítols de la crònica de DescLOT.

* * *

En el pròleg amb què Bernat DescLOT obre la seva crònica no cal esperar poc ni molt la revelació d'assonàncies o altres restes de versificació: es tracta, simplement, d'una breu explanació de caràcter genealògic, a fi de situar per endavant els esdeveniments que el cronista es disposa a referir. Però, tan bon punt, amb el capítol primer, entrem en la narració, comencen els assonants i els versos a insinuar-se. I les insinuacions persisteixen als capítols segon i tercer. Aquesta part inicial del DescLOT és destinada a exposar la unió de Catalunya i Aragó, basada en la llegenda de Guillem Ramon de Montcada: amb l'exili del personatge per una causa que DescLOT no vol referir («per alcuna raó que yo no vul ara comtar»); amb la seva anada i el seu acolliment a la cort del rei d'Aragó Alfons el Bataller; amb la suposada mort del rei a la batalla de Fraga i la successió del seu germà Ramir el Monjo, i amb el matrimoni de la princesa Peronella i el comte de Barcelona Ramon Berenguer IV, per suggestió i intervenció de Guillem Ramon de Montcada, que, d'aquesta manera obté el perdó del comte.

Així acaba feliçment la llegenda, que DescLOT presenta, però, com a història. El principal problema resideix en la dificultat de centrar el personatge protagonista. Miret i Sans ja va fer observar que, si es tracta del Guillem de Montcada del temps de Ramon Berenguer IV, o sia del qui ja fou conegut en el seu temps amb el sobrenom del Gran Senescal i que va aconseguir els regnats de Ramon Berenguer III, Ramon Berenguer IV i Alfons I, no se sap en quin període encabir el seu exili. No troba sinó els anys 1119-1120 o 1128-1130, perquè, perdent-ne el rastre, pugui encabir-hi l'absència. Però aquestes dates poc es compaginen amb les de la crisi aragonesa, que comença l'any 1134, amb la mort d'Alfons el Bataller. D'altra banda, la història del Gran Senescal, que ens és bastant coneguda, mercès principalment als treballs de Rubió i Lluch i Miret i Sans, no ens forneix cap notícia documental relativa a l'exili ni cap causa que el

justifiqui suficientment. Les seves diferències amb el comte Ramon Berenguer IV per qüestions d'aprofitament d'aigües no poden ésser-ne motiu suficient; i sabem que l'any 1136 el comte i el magnat van signar una concòrdia sobre els molins de Montcada.

Ha estat encara el senyor Coll i Alentorn qui ha aclarit la formació de la llegenda de Guillem Ramon de Montcada tal com la presenta Desclot. «Dos fets històrics bastant separats entre ells cronològicament», escriu, «faust l'un, luctuós l'altre, i dos homes que portaren el mateix nom, però que mereixen de la Història una qualificació molt diferent, es troben a la base de la llegenda.» «Els dos fets són: la unió de Catalunya i Aragó en 1137 per casament de Ramon Berenguer IV amb la princesa Peronella, i l'assassinat de l'arquebisbe de Tarragona Berenguer de Vilademuls, en 1194. Els dos homes s'anomenaren Guillem Ramon de Montcada, i l'un fou contemporani i potser actor destacat del primer d'aquells episodis, mentre l'altre fou protagonista del segon.»

Així, doncs, la causa de l'exili, que Desclot «no vol ara comtar», potser per la mena de causa que és, fou l'assassinat de Berenguer de Vilademuls. Que l'exiliat estigué a Aragó, després de tres anys passats a Poitiers (in Pictavis), ens ho diuen unes notes analístiques del segle XIII, donades a conèixer per Coll i Alentorn. Tenim, doncs, amb això la base, quant als fets, del capítol primer de Desclot, el qual duu per títol: «Com lo comte de Barcelona exellà mossèn Guillem Ramon de Montcada». Quant a la base documental o literària, hi rastregem restes d'un poema joglaresc. Sobretot en els diàlegs, com acostuma a esdevenir-se en aquestes prosificacions. Hi sovintegen els assonants en -ó, determinats, com és sovint costum, pels noms propis: en aquest cas, pels de *Guillem Ramon* i *Aragó*. Així trobem i podem reconstruir aproximadament el diàleg entre el rei i el senescal: per a la qual reconstrucció, com per a les altres que presentem en aquest treball, prenem per base el ms. Dalmases, de la Biblioteca de Catalunya, i el ms. de la Biblioteca Nacional de París, és a dir, l'edició Coll i Alentorn i l'edició Coroleu.

«En Guillem Ramon — anà-se'n en Aragó,
e presentà's denant lo rei — e saludà-lo molt:
— «Senyor», dix ell, «Déus sau — vós e vostra cort.
Jo son vengut a vós — que refugi d'exilats sots;
e que hajats mercè de mi — prec-vos jo, senyor,
que em vullats sostenir — que d'aut llinatge son.
E, per falses llausengers, — lo comte mon senyor
ha'm exilat de sa terra — e tot quant havia ha'm tolt.

Per què jo us prec, senyer, — que vullats que us servezca jo, així com bon vassall — deu servir noble senyor.»

«Quan lo rei hac entès — que aquest era en Guillem Ramon, pres-lo per la mà — e assec-lo si prop.»

«Senyer», dix lo rei, — «ben vengut siats vós, com a bon cavaller — e d'honrat llinyatge que sots. Per ma fe, moltes vegades — havia desijat [jo] que us pogués veer — e tenir en ma cort, per la gran noblea — de llinyatge que és en vós : e sapiats que res — no us fallirà en ma cort.»

Vet aquí, doncs, un primer tast — el primer que ens dóna Desclot — del seu aprofitament de poemes narratius dins la seva crònica. Aquest és el diàleg entre el rei d'Aragó i Guillem Ramon de Montcada. Per a reconstruir-lo tot fent-lo sorgir de la prosa de la crònica, ha calgut suprimir les paraules que el cronista havia cregut necessari d'introduir-hi, sia per a destruir els versos, sia per afegir-hi alguna cosa que el joglar no deia i que ell volia dir; ha calgut també, a vegades, tornar l'assonant al seu lloc, perquè era una altra manera de destruir el vers traslladar-lo a l'interior de la frase; ha calgut fins i tot alguna vegada (en realitat, una de sola), restablir l'assonant, que havia estat suprimit. Naturalment (i ho dic d'un cop per sempre), la reconstrucció no pot ésser sinó aproximativa, conjectural. Però la transcendència del fet disminueix considerablement si tenim en compte que tot era aproximatiu en aquests poemes de tradició oral, en què cada joglar, a posta o sense voler, hi modificava detalls més o menys importants. I jo, en aquest cas no seria sinó un joglar més, que parteix d'un precedent notablement manipulats. Però, si d'aproximada ho és sovint la prosa de la crònica, i n'hi ha prou de comparar-ne dos manuscrits per veure la mà de detalls que canvien de l'un a l'altre, ¿què no s'esdevindria amb poemes de transmissió oral?

Hi ha, malgrat tot, casos en què la reconstrucció deu acostar-se molt a l'original joglaresc, els casos en què els versos han restat incrustats, sencers o gairebé, en la prosa de la crònica. Aquest cas és relativament freqüent. Dins la tirallonga que acabem de presentar, en un conjunt de divuit versos, n'hi ha almenys sis que es poden considerar intactes: «E En Guillem Ramon de Montcada — anà-se'n en Aragó»; «Senyor», dix ell, «Deus sau — vós e vostra cort»; «així com bon vassall — deu servir noble senyor»; «Quan lo rei hac entès — que aquest era En Guillem Ramon»; «com a bon ca-

valler — e d'honrat llinatge que sots» ; «que us pogués veer — e tenir en ma cort». Aquests versos intactes o gairebé, i la persistència dels assonants, són el punt de partença o la base que ens permet de procedir a ulteriors deduccions, les quals, sense aquesta base, mereixerien el dictat d'arriscades i fins i tot de temeràries.

Però, a més d'aquests versos intactes, que en el fragment que acabo de presentar constitueixen la tercera part del total, n'hi ha alguns altres en què sols cal fer desaparèixer algun terme prescindible de la frase perquè el vers aparegui. Així, si Desclot diu : «E sapiats que res que mester vos sia no us fallirà en ma cort», on el «que mester vos sia» no sols no és imprescindible, sinó que és, si es vol, innecessari, podem deduir que no existia en el poema, ja que, suprimint-lo, apareix l'alexandrí perfecte : «E sapiats que res — no us fallirà en ma cort». Així també si Desclot diu : «per la gran noblea de llinyatge e de cavalleria que en vós és», on el terme «e de cavalleria», reiteratiu, destrueix el possible vers : «Per la gran noblea — de llinyatge que és en vós», cal deduir que el dit terme no existia en el poema joglaresc. Aquí, a més a més, el cronista ha amagat l'assonant *vós*, i, amb una transposició evident, ha dit «que en vós és», en lloc de «que és en vós». I hi ha en aquest fragment altres casos d'aquesta ocultació : «e ha'm tolt tot quant jo havia», en lloc de «e tot quant jo havia ha'm tolt» ; «vós siats ben vengut», en lloc de «ben vengut siats vós».

És cert que, en aquestes reconstruccions, a vegades, algun dels versos sembla forçat, obtingut amb alguna transposició violenta que sembla invalidar-lo, sobretot perquè el resultat obtingut és deficient. Haig de dir, però, que es troben tals transposicions en la prosa de Desclot — i també en la de Jaume I — que, res no ens ha de sorprendre, dins els poemes narratius, en qüestió de transposicions, molt més explicables en el vers que en la prosa.

Quant a la qüestió de la regularitat o la irregularitat del metre en aquests poemes, qüestió també enllaçada amb l'efecte que els seus versos ens produeixin, haig de dir la meua impressió que la tendència era, tal com ja es manifesta en la mostra que acabo de donar, al seu partiment en dos hemistiquis, a manera dels alexandrins ; però no forçosament en hemistiquis de sis síl·labes, sinó de sis, de set i fins de vuit, i àdhuc alguna vegada de més i de menys. Els més corrents, però, semblen haver estat els de sis i de set. Aquesta és també, en opinió meua, la mètrica dels poemes que van servir de base a nombrosos passatges de la crònica de Jaume I. D'altra banda, em sembla molt probable que la recitació dels poemes pels joglars o pels «recontadors de noves» o de «novelles» aniria acompanyada

d'una música més o menys rudimentària, més o menys monòtona, que permetria l'allargament o l'encongiment del vers, no sols sense minva, però encara amb avantatge de l'eufonia.

M'he aturat una mica en l'examen d'aquests aspectes de la versificació i de la prosificació, a fi que no calgui insistir-hi en la resta d'aquest treball.

* * *

Si en el capítol primer de la crònica de Desclot es rastreja un poema amb els assonants en -ó (i potser ho són també alguns mots com *forts, esforç, morts, adancs, cort, nom, raó*, que trobem en el paràgraf que l'encapçala, anterior al diàleg transcrit), en el capítol segon se'n rastreja la continuació, o potser un altre poema, amb l'assonant en -à i després en -é. Es tracta del capítol titulat «Com lo rei d'Aragó assetjà Fraga e hi morí». El cronista l'enllaça amb el capítol precedent dient que, al cap de poc temps, el rei d'Aragó, o sia Alfons el Bataller, va aplegar Cort a Saragossa; que tots els barons de la terra hi acudiren, i que el rei, aquell dia, féu gran festa i féu cavallers. I tot seguit comencem a trobar fragments del poema submergit:

«E donà grans dons — a cavallers e joglars.
E ell tenc parlament, — quan venc l'endemà,
ab cavallers e ab bisbes — e ab homes de ciutats.
«Barons», dix lo rei, «per tal — vos hic he feits ajustar
que us volria dir paraules — qui a honor de Déu seran,
e a profit de mi e vosaltres — [e tota crestiandat]:
que el meu profit és vostre — e vostre lo meu dan.»

En aquest fragment, cal fer observar especialment el vers «ab cavallers e ab bisbes e ab homes de ciutats», perquè Desclot l'havia destruït posant els bisbes darrera els homes de ciutats, cosa inadmissible en prosa en què res no obliga a canviar l'ordre jeràrquic; no així en vers, en què els bisbes, que havien d'anar abans dels cavallers i àdhuc abans dels rics-homes, han restat en segon lloc, perquè així el vers resulta perfecte. Observem també que el joglar va suprimir els rics-homes, perquè no hi cabien, i Desclot no es va preocupar de restablir-los en el seu lloc. Quant al vers «e a profit de mi e vosaltres e de tota crestiandat», en què he afegit conjecturalment (entre claudàtors) aquests darrers mots on es troba l'assonant, haig de dir que he tret la conjectura d'un passatge similar del mateix Desclot: els capítols relatius a les Corts de Barcelona de 1228, en què l'expressió apareix més d'una vegada. Aquí ajusta perfectament.

Durant unes ratlles, a continuació, el poema sembla perdre's, però per a reaparèixer tot seguit :

«e bones gents d'armes — a llur senyor lleials ;
e ab consell de vosaltres — e ab vostra volentat,
volria que ens aparellàssem — contra ells de guerrejar,
e ens venjàssem dels dans — que cascun jorn ens fan.
E sobre açò s'assec — e lo bisbe llevà's.
«Sènyer rei», ço dix, — «ço que havets parlat (dit)
obra és de Déu — e no hi pot hom millorar.
E de persona e d'haver — tothom se deu esforçar.
E jo adés promet-vos — valença de cent cavalls
e dos milia hòmens a peu — que a ma messió (seran).»

Quan lo bisbe de — Saragossa hac parlat,
llevaren-se altres bisbes — e clergues e abats,
e proferiren-li de tot — quant llur poder bastàs.
Puis llevà-se un honrat — baró d'Aragó parlà :
«Senyor rei, ço que vós — [havets començat]
és gran profit [nostre] — e honor nostre gran ; [(alegres)
e anc per null temps no oïm res — d'on fóssem pus pagats
Per què jo us dic per tots — los cavallers [honrats]
e per tots los rics-hòmens, — que llur poder m'han dat,
que ells e llur haver — en ajuda prenàts,
de fer ço que honor sia — de vós e vostre regnat. (A regisme,
E pensats de menar — lo fait en avant, [F' regne)
que nós farem (tot) ço — que vos volrets manar.» (manarets)
«Barons», dix lo rei, «vosaltres...
m'avets respost així — com a bons vassalls e lleials.
Per què jo, de vosaltres, — són molt [alegre e] pagat.
Mas volria que em consellàssets — en qual lloc hem a comen-
[çar.] (començarem)

Ara l'assonant sembla canviar. El poema entra en la part relativa a la batalla de Fraga. L'assonant és ara en -é. Un cavaller respon :

«Sènyer», dix un cavaller, — «lo lloc on vós havets pres
més de ... e de dan — la vila de Fraga és, [Al rebut]
on ha grans gents — o [on] ha bons guerrers ;
e si nós podem haver — la vila primerament,
tota l'altra encontrada — haurem puis per nient.»
«Certes aqueix consell — tenc per bo», dix lo rei.

«Sènyer», dixerren tots, — «a nós par bo el consell.
 E pensats, sènyer, — d'enantar lo feit,
 abans que ells ne sien — apercebuts [de res].»
 «Esdevenc-se que en Aragó — havia un cavaller,
 qui era fort malfactor — e feïa molt mal als reis.
 E el rei cassà-lo tant — e persegui'l tro que el pres ;
 e tolç-li tota la terra — e tenc-lo en presó grans temps ;
 e puis leixa-lo anar — d'honrats hòmens per precés ;
 mas de ço qui li havia tolt — no li reté res.
 E quan d'anar sobre Fraga — lo rei hac haüt son consell,
 aquest cavaller es pensà — que es poria venjar del rei.»

El cavaller se'n va a Fraga, parla amb el senyor de la ciutat,
 que era sarraí, i

«Sènyer, jo son vengut — ací a tu», dix ell,
 «així com a qui el rei — ha tolt tot son haver ; (tot quant
 e vull ésser ton cavaller — e ton soldader. [havia])
 E sàpies per veritat — que ajusta ses hosts lo rei,
 per venir sobre Fraga — e guerra ab vosaltres fer.
 E si vós vos volets — tenlr a mon consell,
 lo rei e tota sa host — vós desbaratar-los ets.»
 «Amic, dix lo sarraí, — jo us faré tant de bé,
 que ben valrà (tot) ço — que vos ha tolt lo rei.
 E digats-me en qual guisa — farem nostres afers.»
 «Sènyer, per l'encontrada — vós trametrets,» dix ell ;
 e els mellors hòmens d'armes — en la vila metets,
 aïtants com puscats — a cavall e a peu ;
 e per tota la vostra — terra, fets saber
 que a dia sabut que ells sàpien — que Fraga ha assetjat lo rei,
 quan veuran lo senyal — que en la torra los farets,
 que pensen de ferir — en la host ardidament.
 E així, com aquells de fora — se combatran ab ells,
 nós eixirem de la vila — ab tot lo gran poder ;
 de la cual cosa ells — no es pensaran en res.
 E nós ferrem en ells — e desbaratar-los hem.»

A continuació d'aquest diàleg, on els assonants no fallen ni un sol
 cop i on els versos sorgeixen amb una extraordinària facilitat, de
 sobte el poema sembla estroncar-se. I es tracta, precisament, de la
 descripció de la batalla, quan sembla que el poema havia d'arribar
 al seu punt més alt. Però tota insistència resulta inútil. Diverses ve-

gades, a llargs intervals, he tornat damunt d'aquest passatge, esperant sempre que se'm revelés l'assonant, que sorgissin els versos, perquè en aquesta mena de tasca s'esdevé relativament sovint que fragments damunt els quals heu passat una i dues vegades sense que res d'especial descobríssiu, de sobte, en una nova lectura, en una nova distribució de les pauses, en un cop d'ull casual damunt la paraula o paraules que contenen el desllorigador del problema, en el que sigui, a vegades amb alguna cosa de misteriós, comencen a lliurar-vos el seu secret, el seu tresor amagat. Res d'això no s'ha esdevingut fins ara amb aquest passatge del capítol II del Desclot, malgrat venir a continuació del diàleg que acabem d'oferir. A tot estirar algun vers en —é podríem reconstruir, que podria fer creure en una continuació del poema amb el mateix assonant: així al començament es podria fer encara el vers: «Tot així com ho dix —aquest mal cavaller» I així mateix, cap al mig del paràgraf: «e el rei fo armat — ab tota sa gent».

Però també podríem reconstruir-ne algun en -à, i fins i tot algun en -ó. En resum, que no hi ha manera de continuar, en aquest passatge, la tasca d'extracció de versos que anàvem realitzant: útil advertiment, tanmateix, per a aquells, que no van mancar en els dies de les polèmiques, que creuen tasca senzilla, realitzable damunt de qualsevol text en prosa, a base d'unes quantes inversions, alteracions, supressions, afegits i substitucions, de convertir un tros de prosa en una sèrie de versos monorrims. No: en el grau que jo intervinc per manipular la prosa de les cròniques, això no és possible sinó en determinats passatges; i quan hi és possible, és perquè realment el versos submergits hi existeixen. Per això els resultats negatius com el que ara exposo són gairebé tan provatoris com els positius, perquè vénen a donar força a aquests. Dos, tres, quatre versos en un passatge de crònica, per ells sols, si no tenen alguna especial característica, no proven res. Poden sí ésser un indici; però si al voltant d'aquests versos no se'n poden suscitar d'altres, en general caldrà atribuir-los a un atzar. Ara, si arriben a poder-se formar tirallongues com les que estic presentant, la prova restarà feta.

¿A què podem atribuir en el capítol segon del Desclot aquest sobtat estroncament del poema, precisament quan arribàvem a la descripció de la batalla? Podria ésser degut a una destrucció més a fons feta per Desclot dels versos del poema; com també podria ésser degut a un canvi de font. Això és, que, havent-se inspirat en el poema joglaresc per a la confecció del diàleg entre el reietó de Fraga i el mal cavaller, el cronista utilitzés una altra font per a la resta. Hi ha, però, en la resta un altre diàleg, molt breu, i ja unes ratlles abans hi

reapareix l'assonant en -é. Els barons d'Aragó, havent mort el rei Alfons a la batalla de Fraga, van a trobar el seu germà, «qui era monge en una abadia», i li demanen que ell sigui rei. Ell s'excusa: el barons insisteixen:

«Açò és cosa a la qual — vós excusar no us podets,
que havem perdut nostre rei — e gran res de nostres gents,
e (que) som romases — sens hereu e sens govern.»
«Barons», dix lo monge, «sí faré, ab un covinent:
que sempre que jo haja haüt — fill o filla de qualque muller,
que sempre jo me'n pusca — tornar a l'ordre [e al convent?].

Aquí acaba el diàleg. Però la crònica continua amb aquests dos versos intactes:

Aço li atorgaren — los barons de la terra,
e tragueren-lo de l'abadia — e llevaren-lo rei.

I si bé és veritat que en el primer la rima és plana — *terra* — i que fins ara no n'hem acceptada cap en les reconstitucions que acabem de presentar, essent com són totes amb rima aguda, no podem estar-nos de donar-li aquí belligerància per la forma com es presenta i perquè el mot es troba just en el lloc que li correspon i perquè no és de fàcil substitució. No és que no existeixi la possibilitat de substituir-lo. Una mica més amunt, en lloc dels «barons de la terra» ha dit les «gents de la terra», que són les qui han anat a l'abadia a cercar el rei. Podria ésser que el vers dugués:

Aço li atorgaren — los barons e altres gents.

Però el nivell del vers decau molt i la substitució es basa sols en una conjectura. Ens estimem més, doncs, deixar-lo intacte, tal com està en la crònica.

I ara l'assonant en -é, malgrat haver finit el diàleg, sembla persistir: *muller, rei, temps, cavallers, bé, temps*. I un vers gairebé perfecte clou el capítol:

E tornà en Aragó — e aquí estec gran temps.

El vers es refereix a Guillem Ramon de Montcada, que ara, quan ja gairebé ni ens en recordàvem, torna a aparèixer en la crònica i, cal creure, en el poema:

E fo aventura que — el senescal En Guillem
 escapà de la batalla — ab pocs d'altres cavallers ;
 e tornà en Aragó — e aquí estec gran temps.

* * *

El capítol tercer del Desclot conté el darrer episodi de la llegenda de Guillem Ramon de Montcada tal com el cronista la presenta : l'episodi de la intervenció capdavantera del senescal en la unió de Catalunya i Aragó. I també en aquest capítol es troben restes de versificació. El títol n'és : «Com lo bon comte de Barcelona pres una filla del rei d'Aragó per muller, a qui era romàs lo regne». Els assonants segueixen essent en -é, com en la segona part del capítol anterior. Això és un indici a favor de la interdependència de l'episodi de la batalla de Fraga i del que ara anem a presentar. I les darreres línies del capítol II, de les quals hem extret els darrers versos de l'episodi anterior, no devien ésser afegides per Desclot per a enllaçar els dos episodis, sinó que devien figurar realment en el poema, i ell va adaptar-los a la prosa — ben deficientment, cal dir-ho.

El poema joglaresc devia continuar-se, si fa no fa. així :

Los rics-hòmens d'Aragó — tengren (llur) consell
 en qual manera porien — la infanta maridar bé,
 aquella qui era llur dona, — ne qui porien haver
 per senyor on fossen honrats — e la terra en valgués més.
 E En Guillem Ramon — fo a aquest consell :
 e llevà's en peus e dix : — «Senyors, si vós volets,
 jo us mostraré lo mellor — senyor que porets haver,
 e el pus honrat que al món — sia de negunes gents.
 E porets conèixer que ço — que jo us en diré
 que no ho dic per amor — que li haja, ne per bé,
 ne (aitampoc) per profit — que jo haja haüt d'ell ;
 ans n'he haüt damnatge ; — mas per ço car conec
 que gran honor e profit — de vostra terra és.
 On vos consell que si ell — ho vol, que la hi donets :
 lo comte de Barcelona — lo millor cavaller.»

En finir el discurs del senescal, com abans en finir el diàleg, esdevé bastant més dificultós de rastrejar el poema ; però alguns assonants i fins alguns versos ens n'asseguren la persistència. Oïdes les paraules del senescal, tots els barons tenen llur acord (i possible-

ment també els cavallers, i això ens donaria l'assonant en aquest punt, amb un vers que podria ésser

E hagren llur acord — tots los barons e cavallers,

seguit d'un altre vers en què l'assonant podria ésser Guillem, encara que la crònica l'anomena Guillem Ramon; però ja no de Montcada, com en el capítol primer. I el vers podria dir:

E tengren per bo — ço que havia dit En Guillem.

I pregunen al senescal que sigui ell (i aquest *ell* podria ésser l'assonant immediat) «missatge e parlador d'aquest feit» (resta d'un altre vers amb l'assonant corresponent). «E que degué anar al comte de Barcelona», segueix la crònica; i invertint el «degué anar» per «anar degué», potser hauríem ensopegat l'assonant del vers subsegüent: «e que al comte de Barcelona anar degué». El comte era a Lleida, «que havia conquesta poc de temps havia»; invertim aquest «poc de temps havia» en «havia poc de temps», i haurem destruït el treball d'ocultació de l'assonant, fet pel cronista en un dels versos més importants del poema que ens esforcem a reconstruir. Després direm el perquè d'aquesta importància: ara continuem. I continuem amb tres versos més que s'extreuen encara fàcilment en aquest passatge:

E En Guillem s'aparellà — molt honradament;

a anà-se'n a Lleida — e muntà al castell.

E quan fo a la porta — anaren los porters.

Els porters, després de parlar amb el Montcada, en termes que la crònica no reporta, van al comte i li diuen, amb algun afegitó, el que el poema devia dir, si fa no fa, en aquesta forma:

«Sènyer, En Guillem senescal, — a la porta és:

[e és vengut] d'Aragó — amb gran res de cavallers.»

El comte, tot meravellat, mana que el deixin entrar.

E els porters receberen-lo — e d'altres cavallers;

e amenaren-lo al comte, — e el comte molt gint reebé'l;

e demanà-li [per qué] era tornat — ne per qual afer.

«Sènyer, jo son vengut — denant vós», dix Guillem,

«així com cell que us percaça — vostre profit e vostre pretz;

[(honor)

e en altre tall, no vendria — sinó clamant mercè,
 Sènyer, los rics-hòmens — d'Aragó m'han tramès,
 per ço com vos tenen — per lo comte pús [cortès], (honrat)
 e el pus prous que sia al món — e cell qui més ha conquès.
 E us presenten lo regisme — d'Aragó e per muller
 que prenats la donzella — de qui lo regisme és.
 E ells tots pregunen-vós — que siats llur senyor e rei.»
 «Certes», dix lo comte, — «ací ha bell present.»
 «E jo», dix lo comte, — «la donzella reeb,
 e [reeb] lo regisme — ab aital [covinent]: (manera)
 que aitant com jo viva — no vull ésser apellat rei;
 que són un dels millors comtes, — e si era apellat rei,
 jo seria dels menors, — dels majors no seria gens.»
 «Sènyer, tot així sia — com vullats», dix En Guillem:
 «e..... — pensats d'enantar lo feít.»
 E sobre açò les cartes — se faeren e els sacraments.
 E el comte cavalcà — amb gran (res de cavallers). (cavalleria)
 E entrà en Aragó — e pres la dona per muller.

Aquí acaba el poema: final escaient, en noccs. «I es van casar...»
 No ens diu si van ésser feliços, ni si van tenir gaires fills. Però el
 cronista, si no ens parla de felicitat, ens parla, tanmateix, de fills:
 no de tots (perquè sabem que van tenir tres fills i tres filles), però sí
 d'un parell: l'hereu, «qui hac nom n'Anfós, qui après del comte fo
 rei d'Aragó e comte de Barcelona, e un altre fill qui hac nom En
 Xanxo, qui era comte de Rosselló e fo pare d'En Nun». Però això
 és genealogia, i el poema joglaresc no se n'ocupa. En canvi, la crò-
 nica la reprèn, immediatament, en el capítol IV.

Hem assenyalat la importància del vers on el joglar ens diu que
 el comte de Barcelona

era a Lleida, que havia — conquesta havia poc temps.

I concedim una tal importància a aquest vers i a l'afirmació que
 conté, perquè, en opinió nostra, tot el poema, intencionalment, no
 s'adreçava sinó a això: a dir que Lleida, aleshores, quan els aragone-
 sos ofereixen la princesa i el regne a Ramon Berenguer IV, ja havia
 estat conquerida pel comte als sarraïns. Observem que el capítol
 primer de la crònica, on des de les primeres ratlles hi ha rastres del
 poema, s'obre amb aquestes paraules: «Diu lo comte que, quan lo
 bon comte de Barcelona, hac conquesta tota la forta terra de Catalu-
 nya per gran esforç e per gran proea, e n'hac gitats e morts tots

los sarraïns tro a Lleida e tro en les muntanyes de Prades e de Ciurana, qui és molt forts terra, anà assetjar Lleida, qui és una rica ciutat, qui adoncs era de sarraïns». Observem també la insistència del poema, que, després de dir que el comte era a Lleida quan els barons aragonesos acorden que Guillem Ramon de Montcada el vagi a veure, diu que el senescal va a Lleida i puja al castell, que no devia ésser altre sinó l'Açuda, i és allí on el rep Ramon Berenguer.

Doncs, bé: tots sabem que el poema i la crònica, aquí, no diuen veritat. Ja feia dotze anys que Ramon Berenguer IV governava Aragó i tenia Peronella en el seu poder quan va tenir lloc la conquesta de Lleida (1149). És possible que el joglar i també el cronista creguin en l'exactitud del que diuen i després diré per què; pero em sembla indubtable que el que es proposa el joglar és que els altres també ho creguin. Recordem el que ha estat dit per diversos autors sobre el caràcter i finalitat d'aquestes composicions: difusores de noves, estimulants a les lluites guerreres, exaltadores de figures heroïques, però també mitjants eficients de propaganda. I aquí ens trobem davant d'un d'aquests casos.

Hí va haver, els anys 1243-1244, amb motiu de l'adjudicació per Jaume I del territori de Catalunya al seu fill l'infant Pere, un greu conflicte, creat pel fet d'haver acudit els lleidatans, convocats pel rei, a les Corts aragoneses de Daroca i d'haver-hi jurat com a futur rei d'Aragó l'infant Alfons, fill del primer matrimoni del Conqueridor amb Elionor de Castella, al qual era adjudicat tot el regne d'Aragó. En ésser conegut el fet a Catalunya, s'hi va dreçar una tan forta protesta que el Conqueridor va apressar-se a rectificar, i davant les reclamacions i arguments dels catalans va establir el límit entre Catalunya i Aragó al Cinca. No calen aquí més detalls sobre aquesta qüestió, que he exposat, d'altra banda, amb l'amplitud escaient, en el volum primer del meu *Pere el Gran* (p. 22-26). El que sí cal és fer observar que aleshores la qüestió degué suscitar ardents al·legacions per part dels catalans i aragonesos, i debats i comentaris múltiples, no sols entre els juristes i en les altes esferes directores del país, sinó també entre la massa popular. Els lleidatans mateixos semblen haver restat de moment perplexos, perquè ells ja havien jurat l'infant Alfons: s'avingueren, però, a deixar la qüestió en mans de mestre Mateu, ardiaca de Tarragona i de Guillem de Cervera. Això equivalia a acceptar la decisió reial, i en definitiva llur catalanitat. Doncs, bé: m'inclino a creure que el poema joglaresc que ens ocupa degué ésser un dels elements de la propaganda pro Lleida catalana que es degué desplegar per Catalunya. ¿Què millor per a demostrar la necessitat i la justícia de la inclusió de Lleida dins del territori català que pre-

sentar la seva conquesta com a realitzada pel bon comte de Barcelona abans de la unió amb Aragó, ni que fos «havia poc temps»? El joglar, doncs, creient-ho de bona fe o amb tota la malícia, per pròpia iniciativa o obeint a suggestions d'altri, va conjuminar el seu poema, enllaçant-lo amb la llegenda de Guillem Ramon de Montcada (la qual resta, de tota manera, força esfumada en la narració), i lliscant en els punts estratègics (al començament i en l'hora de l'oferiment del reialme i la pubilla al comte de Barcelona) l'afirmació de la prioritat de la conquesta de Lleida, que així apareix com a conquesta exclusiva dels catalans. D'aquesta manera, tota controvèrsia restava tallada. Ara bé: com que el matrimoni entre Ramon Berenguer IV i la princesa Peronella no es va consumir fins l'any 1150 ó 1151, quan la princesa tenia pels volts dels quinze anys, i com que la conquesta de Lleida es va esdevenir el 24 d'octubre de 1149, si la unió del regne i el comtat no hagués tingut lloc sinó amb el matrimoni, la conquesta hauria estat anterior a la unió — que és el que es pretén fer creure. Per això dèiem més amunt que possiblement el joglar o els que li inspiressin l'argument ho creien de bona fe.

Però encara hi ha més. El senyor Coll i Alentorn, sense proposar-s'ho, em proporciona un argument que no puc deixar d'aprofitar. Diu que la crònica de Desclot és la sola font que col·loca a Lleida l'entrevista entre Ramon Berenguer IV i Guillem Ramon de Montcada, i que totes les altres la colloquen a Barcelona. Això reforça molt la meua tesi sobre l'objectiu del poema. El joglar hagué de trencar amb el que era tradicional i general en aquest punt. Algun motiu devia tenir, amb alguna finalitat devia fer-ho. No és excessiu de suposar que la finalitat és la que es desprèn de les referències introduïdes en el poema respecte a la prioritat de la conquesta sobre l'enllaç dels regnes i de les dinasties.

Així, doncs, em decantaria a datar la composició del poema a les darreries de l'any 1243 o començament del 1244, que és quan tenen lloc els esdeveniments del regnat de Jaume I a què m'he referit.

* * *

És cosa difícil de documentar, però fàcil d'imaginar, com aquest poema joglaresc arribà fins a Desclot, com hi arribaren els altres que va utilitzar en la redacció de la crònica. Degueren arribar-li pel conducte natural de transmissió d'aquests poemes: pels joglars mateixos; pels qui els componien i pels qui els repetien. La relació de Desclot amb els joglars és innegable. Tant si el creiem un cavaller

com un home de cúria, tant si admetem com si rebutgem la seva assimilació amb Bernat Escrivà, sostinguda per Coll i Alentorn, és un fet acceptat, per tots o gairebé tots els erudits, que DescLOT degué ésser una persona adscrita a la cort de Pere el Gran o almenys en contacte amb ella. I a la cort de Pere el Gran hi hagué sempre joglars. Miret i Sans en els seus *Viatges de l'infant Pere*, jo mateix en el meu *Pere el Gran*, Martí de Riquer en alguns dels seus estudis, especialment en *Un trovador valenciano: Pedro el Grande de Aragón* («Revista valenciana de Filología», I, fasc. 4.º, 1951); hem adduït notícies respecte als joglars a la cort de Pere el Gran. En un breu estudi sobre el mateix tema, que veurà la llum, Déu volent, en la Miscel·lània en honor de Heinrich Finke, n'addueixo algunes més, amb noms fins ara desconeguts de joglars, i amb una nota documental que ens mostra en relació directa Bernat Escrivà amb un joglar anomenat també Bernat i que apareix com a joglar de casa del senyor rei: «juglari de domo domini Regis». Això s'esdevenia per l'abril de 1285, els darrers mesos de la vida del rei Pere. Bernat Escrivà n'era aleshores tresorer. I el rei li dóna ordre de lliurar al joglar predit una cavalcadura, que li atorga graciosament.

Vet aquí, doncs, un joglar, adscrit a la casa reial, en directa relació amb Bernat Escrivà; un joglar que pogué repetir-li poemes joglarescos del seu repertori. I, com aquest, n'hi havia d'altres. Substituïm el nom de Bernat Escrivà pel de Bernat DescLOT, com vol Coll i Alentorn, i com no tinc inconvenient a repetir jo, que vaig acceptar des del primer moment la seva teoria, i tindrem esbossat el procés de transferència de la producció dels joglars a la crònica de DescLOT.